

„...MÉG A RÉGI ÖREGÖKTŰ' HALLOTTAM...”

LENDVAI KEPE ZOLTÁN

Szíjgyártók, nyerges mesterek a Kárpát-medencében

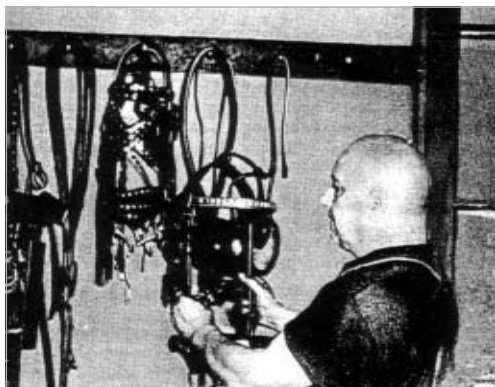
A szíjgyártóipar abban az időben lendült fel, amikor az ember a vadlovt megszelídítette, munkája megkönnyítésére igába fogta és akkor, amikor a közlekedési szokásait gyökeresen megváltoztatva a ló hátára merészkedett. A 7. században a lószerszámok timsós cserzéssel készült széles húzószíjból és hátszíjból álltak. Mindkét darab vége „csülökben” végződött és timsós cserzésű varrószíjdarabkával volt lekötve. Ez a szerzőtípus volt a mai könnyű csülkös ígáshám őse.¹

A szíjgyártók és nyerges mesterek a csisárokkal, fegyverkovácsokkal, tímárokkal, szűcsökkel, kerékgyártókkal, fazekasokkal együtt a legősibb magyar iparosok közé tartoznak. Híresek voltak már honfoglaló őseink között is. Honfoglalás kori sírleleteink olyan jellegzetesek, hogy azok csak hazai, magyar mesterek művei lehettek.² A 10. század

közepe felé a postaszolgálat és földművelés állandó fejlődése mellett a szíjgyártó mesterség sem maradhatott el. Ebben az időben a hadakozást sem lehetett elképzelni lovak nélkül.³

A mindenfajta munkára kötelezhető szolgák mellett a 11. századi társadalom sajátosságát jelentették azok a népelemek, amelyek csak meghatározott szolgálatok elvégzésével voltak terhelve. Rendszerint ezek egyazon faluban éltek, s olykor a szolgálatuk a falu elnevezésében is kifejeződött. A kutatók közül számosan a szolgálonépi falvakat már a 10. század első felében létezőnek tekintik. Létük a 10. század végétől bizonyítható. A települések lakói azonban nem csak kézművességgel foglalkoztak, tevékenységük nem szakadt el a földműveléstől és állattartástól. Mégis tőlük a földesuruk a mesterségüknek megfelelő kézműves-szolgáltatásokon kívül általában mást nem követelt.⁴ A 12. században tovább folytatódott a kézműves szolgáltatásra kötelezett népelemek kiemelkedése a szolgák tömegéből. 1192-ben oklevél említette a bácsi vár halászáinak földjét, amely néhány évtized múltán Halászi elnevezéssel bukkant fel. Néhány foglalkozás és meghatározott szolgálonépek esetében azonban már a 12. században feltételezhető, hogy végbement a kézműipari és az agrártevékenység szétválása, vagyis ezek a szolgálonépek kizárólag ipari tevékenységgel foglalkoztak.⁵

A ma létező települések közül a Kárpát-medencében egyetlen hordozza a nevében a szíjgyártó mesterek jelenlétének bizonyíté-

BŐRCSÖK LAJOS SZÍJGYÁRTÓ MESTER. SZEGED, 1960. SZEGED (PROF. DR. JUHÁSZ ANTAL FELVÉTELE)

„...még a régi öregöktű' hallottam...”

kát, mégpedig a Zala megyei Szijártóháza.⁶ Ezt a hetési települést írott források először 1322-ben említik „Zyhaza”, azaz Szíjháza alakban.⁷ 1389-ben megint olvashatunk a településről, amelyet „Zyugyarthouhaza”-nak⁸ írnak. Ekkor már az 1381-ben említett „predium medium corrigipari” helyén „predium medium Zyugyarthouhaza”-t találni.⁹ Tehát lefordították latinról a település magyar nevét. Teljes joggal, hiszen egy fél pusztát említenek, amelyben Márton nyeregkészítő (sellipar) lakott és Vecsegő fia, Mihály (... in quo nunc Martinus selipar et Michael filius Veheghew...resident).¹⁰ A településnév 1408-ban „Zyugarthouhaza”¹¹, és az 1524-ben készült Bánffy urbáriumban „Villa Zyghyartohaza” néven szerepel. A „villa” szó ez időben nagyjából falut jelentett. Az összeírás szerint Bánffy János itteni részén 4 jobbágy és 4 zsellér lakott, összesen négy negyedtelken. A zsellérek közül az egyik neve Nyerges Márton volt, ami ugyancsak a nyeregkészítésre utal.¹²

A király a várszervezet birtokainak eladományozásával gyakran juttatott idegen kézre várföldön élő kézműveseket. A kézművesek által lakott, és gyakran a kézművesek nevével illetett települések jó része a tatárjárás után elnéptelenedett. Főleg a 14. században rendkívül nagy ütemben folyt a népelemek városba áramlása. Ennek lehetőségét a szabad költözési jog kivívása, majd általánossá válása teremtette meg. A mezőgazdaság és a kézműipar szétválása a városokban ment végbe és teljesedett ki. A piaci viszonyokról és a kézműves termékekről a temesvári ispán 1372. évi számadása ad érdekes tájékoztatást. Az ispáni háztartás húst, bort, gyógyfűveket, a lovaknak takarmányt, lószerszámot, nyergyet, kengyelt és textíliákat vásárolt.¹³

Bizonyos települések kézművesei már a 13. század folyamán testület jellegű szervezkedésekbe kezdtek. A 14. század első felében pedig már léteztek kifejezetten céhek minősíthető kézműves társulások,

amelyet az 1346-ban készült budai Ábel festőmester céhcímeres sírköve bizonyít. A céh elsősorban a falusi iparosok konkurenciája ellen szerveződött, a városi kézművesek felé pedig a kezdeti időszakban nyitott volt. A 14. század végén a magyarországi fejlődés élvonalát jelentő városokban 25-30 körül mozgott az iparágak száma, ami körülbelül a fele volt a nyugat európai viszonyokhoz képest.¹⁴

A szíjgyártók, nyergesek már korán céhekbe tömörültek. A 14. századból ismerjük legrégebbi céhszabályaikat, melyek 1376-ban Nagy Lajos királytól jóváhagyott erdélyi regulákon alapultak. A debreceni mesterek 1484. és 1489. évi céhlevele szerint a kovácsokkal, lakatosokkal alkottak közös céhszervezetet, és csak 1599-ben váltak szét. Mátyás király idejében tovább fejlődött a mesterség, és sűrűn alakultak új céhek az országban. Legtöbbször közös céhbe tömörültek a szíjgyártók és nyergesek a csiszárokkal, tímárokkal, irhakészítőkkal. A török idők visszavetették a fejlődést, de utána új virágzásnak indult a mesterség önálló céhekben.¹⁵ Egy 1744-ben készült kamarai felmérés szerint Debrecenben 23 szíjgyártómestert találtak. Ezután Pozsony következik 14, majd Pest 13, Győr és Szatmárnémeti 12, Besztercebánya 11 mesterrel. A többi városban tíznél kevesebb mester dolgozott.¹⁶ A szíjgyártók leggyakrabban használt jelvénye a kantáros kötőfék volt, amely látható a székelyudvarhelyi 1779-beli szíjgyártócéh behívótábláján is.¹⁷ A Sárkányölő Szent György volt a lovagok, lovasok, később pedig a cserkészek védőszentje, felszerelése miatt pedig ő lett még a fegyverkovácsok és a szíjgyártó céhek patrónusa is.¹⁸

A vásárszabadalmak általában már meglévő, hagyományosan működő vásárokat legalizáltak, tehát a kérdéses vásárhelyen már a vásárszabadalmat megelőző időkben is tartottak vásárokat. Vásárövezeteink a Kárpátok láncolata és a hozzá tartozó belső

hegységek déli lábainál: Nagyszombat, Nyitra, Párkány, Vác, Balassagyarmat, Szécsény, Gyöngyös, Pásztó, Hatvan, Miskolc, Rimaszécs, Rimaszombat, Rozsnyó, Szerencs Tokaj, Sárospatak, Sátoraljajújhely, Gönc, Kassa és Ungvár, nyugati részén: Beregszász, Munkács, Máramarossziget, Nagybánya, Szatmárnémeti, Nagykároly, Tasnád, Zilah, Érmihályfalva, Margitta, Nagyvárad, Nagyszalonta, Világos, Arad, Lippa, Gyula, Temesvár és az Alpok keleti lábainál és a síkság találkozásánál: Lendva, Zalaegerszeg, Szombathely, Kőszeg, Felsőőr, Kismarton, Sopron, Csepreg alakultak ki. Délen, a balkáni hegyek északi nyúlványai nem képeztek vásárvet, mert fölöttük folyik el a Száva, a Duna, így az e tájakon létesült vásárhelyek: Futak, Ujvidék, Palánka, Eszék, Zimony, Pancsova a folyami átkelőhelyeknél, folyamtorkolatoknál és a folyók partjain kialakult vásárok körébe tartoznak.¹⁹

Az iparág fejlődését nyomon követhetjük az egyes évszázadokból megmaradt árszabásokból, limitációkból. Sopron városa már 1524-ben szabályozta a mestereket és a vásári árakat, s nyomában hasonló árjegyzékek keletkeztek az ország más városaiban is.²⁰ Így megtalálható Alsólendva város rendtartása és árszabása is, mégpedig 1558-ból, amelyet alsólindvai Bánffy László és István, Zala vármegye ispánjai és egyben az alsólendvai uradalom birtokosai bocsátottak ki.²¹ A szíjgyártók dolgáról így rendelkeztek: „Egy kétszeres cseres szívből csinált jeles jó huszárféktül adjanak 32 pénzt,

- egy parasztféktül 10 pénzt,
- egy cseres szívből csinált kötőféktül, ki jó és öreg lónak való 25pénzt,
- egy kocsiszekeres lóféktül, ki cseres jó szívből csinált és öreg, 35 pénzt adjanak:
- két fékszarat, jeles jót 8 pénzen,
- egy hevedert mind szíjával egyetemben 10 pénzen:
- egy hámfejet, jeles jót, úr lovának valót, kétszerest: 30 pinzen:

• egy kengyelszíjat cseres szívből, jeles jót 25 pinzen:

• egy zablyaszíjat, cseres bőrből, jeles jót 12 pinzen.²²

A legrégebb, 16. századi limitációk megmutatják, hogy mai lószerszámainkat nagy részben már ekkor is használták, legfeljebb a díszítésük volt gazdagabb, választékosabb, a régi magyar lovas hagyományoknak megfelelően. A korbácsok, ostorok, nadrág- és bocskorszíjak a mesterek vásári forgalmának jelentős részét adták, és nem utolsósorban a sokféle magyar katonai felszerelés is, mint a szablya-, a puska- és a lódingszíjak és a díszes bagaria tarsolyszíjak.²³ Zala megyében a 17. században önálló szíjgyártó céhekről nem tudunk. De jellegzetessége a 17. századi céhalakulásnak a vegyes céhek létrejötte. Szűcsök, kádárok, szíjgyártók mellett mindenütt lándzsa-, íj-, pajzs- és kopjakészítők, valamint kovácsok alkotják a vegyes céheket. A fegyverkészítő mesterek jelenlétét a háborús viszonyokkal magyarázhatjuk.²⁴ Alsólendván 1628-ban alakult a csizmadiacéh, Légradon is 1628-ban a csizmadiacéh, 1677-ben a vegyes céh és 1697-ben a tímár- és vargacéh, Csáktornyán 1676-ban a szabó- és a vegyes céh, 1686-ban a csizmadiacéh és 1697-ben a tímár- és a vargacéh, Zalaegerszegen pedig a vargacéh 1633-ban és 1641-ben, a vegyes céh 1669-ben, a csizmadiacéh 1672-ben és a szabócéh 1676-ban.²⁵

A céhes kézműveseknek a kereskedelmi tőke elleni fellépésével a 18. század második felétől kezdve mind gyakrabban találkozunk. Például, a szám szerint mintegy 70 kecskeméti szűcs, szíjgyártó és cserzővarga 1777-ben a vármegye segítségét kérték a helybeli „görög compagnia” és a zsidó árendások ellen. Az úriszék 1777-ben olyképpen döntött a kézműveseknek a görög és zsidó kereskedők ellen benyújtott panaszta tárgyában, hogy a zsidó árendásoknak továbbra is megengedte működésüket. Az ítéletet azzal indokolták, hogy nincs annyi mester, hogy az

.....**még a régi öregöktű’ hallottam...**.....

összes bőrt meg tudnák vásárolni, és minél nagyobb a kereslet, annál magasabb lesz a bőrök ára. A görögöket viszont eltiltották a bőrkereskedéstől, mert működéstük „ellentétben áll a céhszabályokkal”, és sérti a mesterek érdekeit.²⁶

A céhmonopólium legáltalánosabb és legjellemzőbb vonása a céhen kívüli iparúzóknak, a kontárók elleni küzdelem. A kontárók, valamint a városba költöző idegen iparosok elleni harc a 15. Század második felétől kezdve válik általánossá a magyarországi céheknel. A 17, 18. és 19. századból származó céhszabályokat vizsgálva nem találunk olyan kiváltságlevelet, amelynek egy vagy több pontja ne foglalkozna a kontárókkal. A céhes mesterek nemcsak elvileg tilalmazták a privilegizált ipar űzését, hanem súlyos pénzbüntetéssel, áruiknak és szerszámaiknak elkobzásával sújtották a céhen kívüli kézműveseket.²⁷

A 18. században már nálunk is megjelennek az úri „frantzia hámok”, a hintótartó szíjak, francia gyeplők, szíjistrángok, valamint az idegen német nyergek. A 19. században csökkent a szíjgyártók műveinek változatossága az előző századokhoz viszonyítva. Viszont ekkor jelenik meg először a „füles kantár”, vagyis a szemző, de csak az úri, parádés szerszámokon. A 20. század elejének árjegyzékei jól mutatják, milyen nagy kultusza volt a lónak és a kocsinak, hiszen a díszes, parádés szerszámok voltak gyakoriak. Sok gondot fordítottak a sallangos, rózsás, pillangós díszítésekre, a finom, apró varrásokkal kidolgozott mutatós bőrökre. A szíjgyártók termékei között megjelentek a kutya- és korcsolyaszíjak, örvek, szájosarak, takarók, hevederek, izzasztók, pokrócszíjak, vadásztáskák, tölténytáskák, pisztolytáskák.²⁸

A mesterség fő tevékenysége tehát a lószerszám és a nyeregkészítés, de régebben is került ki a szíjgyártók keze alól tarisznya, öv s más köznap portéka. A ló ma már a közlekedésből és mezőgazdálkodásból egyaránt kiszorult, így csak a lovassport tart

igényt a mesterek eredeti munkájára. A fogatversenyeken a lószerszámok küllemét is pontozzák, így a mai napig készítenek szíjakból kötött sallangokat, fonatokat, szíronyozással díszített parádés vagy „díszmagyar” háموkat. A mesterség a 20. század ötvenes éveitől teljesen átalakult, hiszen a lószerszámok készítése csak keveseknek nyújthatott megélhetést. A mai szíjgyártók már sportcikkeket, bőrlabdákat, munkásvédelmi felszereléseket, vadászati kellékeket, kutyapórázókat, öveket, divatcikkeket készítenek, de remélhetőleg a lovassportok sokáig életben tartják e kihalófélben lévő mesterség hajdani fő tevékenységét is.²⁹

A szíjgyártók munkája

Jó fogatosszerszámokat kizárólag marhabőrből készítenek ma is, éppúgy, mint régen. Felhasználnak azért lóbőrt, borjú- és sertésbőrt is, de ezeket csak pótlásokhoz, bélésekhez, párnázásokhoz, díszítésekhez. A céhbeli mesterek még úgy vették nyersen a bőrt, s maguk készítették ki felhasználóvá. Jól bizonyítja ezt a debreceni szíjgyártók 1599. évi szabadalomleveléből vonatkozó utalás: „...négy lóra való szerszám és egy katonaszerszám, melynek a bőrit is maga csávállyá meg”.³⁰ A céhek megszűnése utáni ipartörvények a bőrkikészítést megtiltották a szíjgyártók számára, s ezt csak a tímárok készíthették. Szíjgyártók másik fontos nyersanyaga a fonal. Varráshoz csak varróspárgát használtak. Különböző vastagságban sodortattak a kötélverőkkel kenderspárgát és lenspárgát. Maguk festették és szurkolták. Cérnával csak úri parádés szerszámokat varrtak. Ez speciális szíjgyártó cérna volt, a szegedi lengyár készítette.

A különböző csatok, veretek szintén a felhasználandó anyagokhoz tartoznak. Réz- és ezüstművesek, lánckovácsok készítették, és tőlük szerezték be. Fekete-, sárgaréz,

„...még a régi öregöktű’ hallottam...”

nikkelzett, alpakra- és ezüstvereteket használtak, a nagyúri szerszámokhoz esetleg aranyoztat is. A díszítésekhez, bélelésekhez felhasznált anyagok a posztó, karton, viasz, festék, különböző vásznak, a párnázatok töméséhez pedig a birkagyapjú, lószőr, illetve sertésszőr.

Szerszámaik ma is régi kéziszerszámok. Legfontosabb a kösü, csikó vagy varrószék. Négy lábon álló pad, elől a csikófejjel, más néven szorítóval. A kalapálótuskó is igen régi, fontos szerszám, ezen kalapálják a bőrt domború fejű bőrkalapáccsal. Használtnak még szegecslőkalapácsot és nagy fejű vaskalapácsot. A bőrt a szabásasztalra tett szabódeszkan szabják ki. Apróbb kéziszerszámaik: bőrvágó tolokés, körvágó kés, görbe bőrvágókés, félholdfaragókés, negyedholdkés, állítható hegyes szabáskés, cérnávágókés, kézi bőrgyalu, jelölőkörző, szakítóörző a varráshelyek jelölésére, rádli vagy varrásjelző kerék, élszedő vagy szélszedő, spitzvágó vagy bőrvéggömbölyítő, pöcökvágó, csipkéző, bőrlukasztó szélező a díszítőmélyedések nyomására, dörzsölőcsont, lyuktágító, tágitóvas, bújtatótágító, ár különböző méretekben és hegyekkel, sok fajta tű a különböző varrásokhoz, mind tompahegyűek. Kisebb nagyobb méretű csavarhúzó, számozó, vasszeg, bőrgömbölyítő vagy domborítófa, fenőkő, mérőléc, vas alátét fémek kalapálására, ólomlap lyukasztásokhoz, faütő vagy sulyok és méterrúd.

A szíjgyártó munka két legjelentősebb része a szabás és a varrás. A szabóasztal deszkáján a kiterített bőrből a kimért vagy sablon után kijelölt darabot a görbekéssel vágják le, a keskenyebbeket tolokéssel. Következik a szélszedés, a *széledzés* széledzőfával, valamint a varráshelyek bejelölése rádlival, szükség esetén a bőrfaragás, elvékonyítás félholdkéssel. A varráshoz először a fonalat készítik elő. Csak bekent, impregnált fonállal lehet a bőrt tartósan megvarrni. Egyformán használnak szurkozott és méhviasszal bevont fonalat.³¹

Szeged bőripari hagyományai a legszorosabb kapcsolatban voltak a környező Alföldre is annyira jellemző nomád pásztorkodással és állattenyésztéssel. Meghatározó szerepük volt a megye más városaiban működő szíjgyártók körében a középkor óta folyamatosan dolgozó, 1702-től céhbe tömörült szegedi mestereknek. E céhnek 1780 és 1824 között fiókjai voltak Hódmezővásárhelyen, Szentesen és Csongrádon is. Szegeden 1830-ban 10, 1844-ben 11 szíjgyártómestert vettek számba. 1828-ban Makón 11, Hódmezővásárhelyen 5, Szentesen 4, 1836-ban Csongrádon 1 szíjgyártómester dolgozott. Az igás szerszámokat nem díszítették, csak legfeljebb a varrással, mert a minél erősebb és tartósabb szerszám volt az elsődleges cél. Tehetős gazdák a jómód és a gazdagság kifejezésére csináltattak parádés lószerszámot is. Ezt teherfuvarozáshoz nem használták, csak ünnepi alkalmakkor: vásárba, lakodalomba, templomba menet. A parádés lószerszámok ékességét, gazdjának vagyoni helyzetét a sallangok tükrözik.³²

Feltételezhető, hogy már a honfoglalás korában is ismerhettük a sallangos kantárt, hiszen megléte az asszirokig nyomon követhető. A sallang fonott, hasított, kivágot és még számtalan változatban fordul elő. A babonás ember szemében a sallang védte a lovat a szemveréstől, de elsősorban a kis ezüstcsengettyűkkel együtt a legyek elzavarására szolgált.³³ Bálint Sándor kutatásaiból úgy tudjuk, hogy a sallangot a szegedi szíjgyártók alkalmazták először, s innen terjedt el országosan.³⁴ A sallangok készítését különösen a szegedi, a debreceni, a pécsi és a győri mesterek fejlesztették művészeti színvonalra.³⁵

A ló igába fogására a magyarok kizárólag szügyhámot használtak, de a Kárpát-medence kivételével általános volt Európában egy másik, a ló nyakát körülölelő, ovális alakú, favázás hám is, az úgynevezett kumet.³⁶ Híres kumetkészítő mesterek dol-

goztak az ország nyugati részén Győrött, Mosonmagyaróváron, Sopronban, valamint Pozsonyban, Szombathelyen, Kőszegen is. Kumetet csak megrendelésre, mindig méret után készítették.³⁷

A szíjgyártók munkájához tartozott a kulacsok csikóbőrrel való bevonása, szíjazása, bőrrózsákkal való díszítése is. A bőrrrel való behúzáson kívül díszítésére faragást és festést is alkalmaztak. A legegyszerűbb bőrrózsza egyrétegű, cakkos, csipkézett szélű, díszítetlen vagy préselt motívumú. Leggyakrabban használt díszítőmotívuma a szív, amelyet rendkívül változatos módon alkalmaztak. Kedvelt motívum volt még a bőrrózsán a tulipán, csillag, lóhere, esőcsepp, rézkarikákkal lezárt körsor és ezek kombinációja. Díszítésre is szolgált a 2 vagy 4 átkötő szíj, amellyel a bőrrózsákat rögzítették a kulacs oldalapjához.³⁸

A szíjgyártókon kívül a pásztorok is készítettek bőrből használati tárgyakat. Minden életrevaló pásztor tarisznyájában ott volt valamikor a török, az ár, a ciromhasogató, a kiverővas a kiverőkistőkével, a szíjmetélő, pillangózó bugylibicska, a hasi, a szurkostáska, amit nagyobb pásztortanyákon kiegészített még a szíjvarró sutú. Mindennapos szolgálatot teljesített a szíjgyártókészség a pásztoember életében. Lószerszámnak, bocskornak gyakran volt szakadása, ráérő időben pedig a karikásostorfonó, pillangozó, sallangozó kézművességi hajlamait elégítette ki. Az alföldi pásztor szíjgyártókészségében a legkülönbözőbb korok hagyatéka volt található. A vastörök mellett megtalálni lehetett a történelem előtti korokban kialakult csont- és szarutörököt és a lyukasztásra használt árák változatait. Kedvenc jószágá volt valamikor a pásztoroknak a bugylibicska, mert széles pengéje bőrvágásra, bőrcifrák kimetelésre is igen alkalmas volt. A pásztoember sutúja kisebb, könnyebb és láb nélküli volt, nem mint a szíjgyártóké, vagy mint a nyergeseké, amely rúdra volt erősítve. Munkaközben a két térde

közé szorította.³⁹ A pásztorok eszközei közül a legfontosabb az állatok terelését szolgáló karikás ostor. Nyélnék legtöbbször szilvafát használtak, amit keskeny szíjjakkal különböző minták szerint körülfonták. Bőrrózsával is díszítették, bodorsallangot kötöttek rá. Az ostort igazán akkor lehetett jól használni, ha azt készítője kígyóderékra fonta. Minőségét meghatározta az is, hogy hány szálból készítették. Lehetett 4, 8 de 16 szálból is fenni. Ostorokat szíjgyártók, valamint az ebből a szakmából kivált ostorkészítő iparosok is készítettek, amelynek nyomai Csongrádon ma is fellelhetők.⁴⁰ Az ügyesebbek tudtak maguknak készíteni bicskartartót, dohányzacskót és tarisznyát is. Általában borjú- vagy marhabőrből, illetve csizmaszárból készítették. Egyszerűsége miatt legrégebbi típusnak a szőrös borjúbőr tarisznyát tekinthetjük.⁴¹

A nyerges mesterek munkája

A szíjgyártók egyúttal nyerges mesterek is voltak, bár főképpen az Alföldön külön is foglalkoztak ezzel a régi mesterséggel. Kézműves hagyományaik a honfoglaló ősainkig és még az azelőtti időkre nyúlnak vissza.⁴²

A nyereg eredetéről valójában keveset tudunk. Vannak, akik keletkezését Krisztus születését megelőző utolsó évszázadokba helyezik, s valószínűsítik, hogy a Kaszpi-tengertől délkeletre vélt parthúsnál alakult ki, s tőlük vették át használatát a nomádok, köztük a parthús uralom körébe eső protomagyar népek is. Kezdetleges formáját Ázsiában a Tigris folyó bal partján feltárt kujundsii faragványok, majd a Szasszanidai, bizánci, kaukázusi emlékek őrizték meg, míg a rómaiaknál időszámításunk után az 1. évszázadban egy sírkövön tűnik fel, amelyet a hajdani Noricum egyik lovasának emlékére állítottak. 340-ben a dalmáciai születésű Szent Jeromos tesz említést róla.

„...még a régi öregkötű hallottam...”

Nagy Theodosius császár 385-ben kelt rendelete pedig már a postanyergek súlyát határozta meg, amely a nyergek elterjedésére és sokféleségére enged következtetni.⁴³ László Gyula tanulmányában kimutatta a honfoglalás kori koroncói, kenézlői és soltszentimrei leletek, valamint a régi ábrázolások közvetlen kapcsolatait a 20. század első felében készült tiszafüredi nyereggel.⁴⁴

Készítését az törekvés határozta meg, hogy a teher ne az állat gerincére, hanem az izomkötegekkel borított bordákra nehezedjen, s a lovat mozgásban ne akadályozza. Ez kiérlelt forma volt, amit fennmaradásának eltelt ezredéve is bizonyít. Karaczay Fedor huszár ezredes a *Der ungarische Sattel in seiner Vollkommenheit* című munkájában már 1832-ben megállapította, hogy „a magyar nyereg, amely minden keleti népnél és majdnem minden hadseregnél a könnyűlovasság használatában áll, az első ilyenmű találmány, amely a ló lovgálására való használata és az azon való megfelelő ülés céljait szolgálja, amelynek szerkezete minden más nyeregfától eltérő, és amely még ma is minden érdemleges változás nélkül ősi mivoltában megmaradt.”⁴⁵

Nyergünk fanyereg volt, szerkezetében semmiféle vasalkatrész sem volt. Két nyeregszárnyra épült fel. E nyeregszárnyak a ló hátának két oldalára feküdtek rá, de nem egész hosszúságukban, hanem csak egy-egy tenyérnyi darabon. A ráfekvés helyen húzták rá a ló mellkasára a nyeret a hevederek, s itt fűzték bele a kengyelszíjat is. A két ferdeszögben álló szárny végei felkaptak, hogy a ló lapockáinak és izomzatának szabad mozgását ne gátolják. A két nyeregszárnyat a két kápa hidalta át, egyszersmind ezek tartották össze a nyeret. Az első kápa nagyjából merőlegesen állott, a hátsó hátradúlt, hogy kényelmesen lehessen ülni és forgolódní a nyeregben. A nyeregszárnyak elejéhez kapcsolták a szütyelőt, végeikre meg a farhám került. Ezeknek az volt a szerepük, hogy a

nyereg csúszkálását megakadályozzák. A farszék vizsgálataiból kiderült, hogy a nyereg kápáit keményfából, név szerint hársfából faragták, a nyeregdeszkák pedig puhafából: rezgőnyárfából és nyírfából készültek. Ez a fajta nyereg valamennyi pusztai nép nyerge és ilyen volt az avar nyereg is.⁴⁶

A magyar nyereg a 14. századi formáját Kolozsvári Márton és György 1373-ban alkotott, ma Prágában tündöklő Szent György szobra ékesen bizonyítja. Ezen a nyereg, a szerszám, de a takaró is magyar forma.⁴⁷ A 15. és 16. századi magyar nyergek általában az arab nyergekkel mutatnak rokonságot. E korból maradt ránk Miksa császár (1493-1519) magyar nyerge, amelyet fekete, arannyal festett körvonalú lombdíz borít.⁴⁸ Híresek voltak a faragott, vésett füredi és igmándi nyergek is. Amade László költő (1704-1764) a füredi nyergeknek állít emléket, míg Gvadányi József (1725-1801) mindkettőt megénekli *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* című versében.⁴⁹

László Gyula régésznek sikerült bebizonyítani, hogy az ilyen nyergek készítése fellelhető a magyarság között még a 20. században is. A tiszafüredi Kuli Mihály nyergesmester szerint a nyereghez a következő fafajtákat használták: a nyeregdeszkát puhafából, rendszeren nyárfából készítettek, éppen úgy, mint a honfoglaló magyarok, a kápához pedig keményfát, név szerint kőrist, gyertyánt, jávort, bükköt vagy eperfát használtak. A mesternek volt egy megbízottja, aki ősszel, mikor az erdőt vágják, sorra járta a kivágott fákat, és kifűrészelte a kápanak való ágas részt. Ezeknek a fadaraboknak legalább két évig száradniuk kellett, mert egyébként megvetemedett volna a belőle készült nyereg. A nyeregszárnyak és kápák kinagyolásához mérőeszközeik és kéregpapír mintáik voltak. Mikor a két nyeregszárnyat kinagyolták páronként a szorítóba tették, ráillesztették a kápákat és a kettőn keresztül lyukakat fűrtak. Nedves szíjjal húzták aztán

„...még a régi öregöktű' hallottam...”

össze a nyeregrészeket. Mikor a szíjjak megszáradtak, akkor a nyereg olyan keményen együtt volt, hogy könnyebb volt bárhol eltörni, mint az összeszíjazás helyén. A szíjjak számára csatornákat vájtak, hogy a ló hátát föl ne sértsék. A két kápa közé felszegezték a ló- vagy marhabőrből készült farbőrt. Ezt is beáztatták először, s úgy szegezték fel, hogy a két kápa közt kifeszül. Ekkor a kifeszített bőrt a lekötőszíjjakkal a szárnyakhoz húzták. Ilyenképpen ívesen feszült a két kápa között. Száradás után úgy megfeszült, akár a dob. Ezután a nyeret kicifrázták, nyílast vágtak benne a kengyelű számára, s lyukat fúrtak a heveder megkötéséhez, s be is fejezték a munkát. Egy nyereg elkészítése a jól kiszáradt s előzőleg már lenagyolt fából egy napig tartott, de ha nagyon sürgős volt a munka, kora tavasztól késő őszig 300 darabot is elkészített a mester.⁵⁰

A nyereghez tartozik még a kengyel, a kantár és a gyepő.⁵¹ A kengyel az i.e. I. évezredben jelent meg. Feltevések szerint keletről terjedt el, és a hátrafelé íjazással hozható kapcsolatba. A ló használhatóságát nagyban befolyásolta a kovácsok ezen egyszerű terméke, mert előmozdította a lovaglás biztonságát, a fel- és leszállást, és nem utolsósorban a lovaglás közbeni felállás lehetősége az íj, a kopja és a szablya hatékonyságát is növelte.⁵²

A kantár egyik fő része a zabla, a legősibb és legegyszerűbb lószerszám, amely a ló irányítására és fékezésére szolgált. A féknek az a része, amely a ló szájában volt, a fékemlő nevet kapta. Megjelenésének időpontját a legmerészebb kutatók sem merték meghatározni. Nem tudjuk, hogy a zabla kifejezés mikor jelent meg a magyar nyelvben. Annyi viszont bizonyos, hogy a fék és a zabla szó a 14. század második felétől egymás mellett él nyelvünkben.⁵³

A nyerges mesterség valamikor külön mesterség volt, ezt önálló céhtáblájuk is tanúsítja. A tiszafüredi nyergescéh 1823-beli behívótábláján a teljes szerszámkészletük

megtalálható. Mivel a nyereg teste fából készült, ezek főleg a famegmunkálás szerszámai.⁵⁴ A magyar nyereg legremekebb darabjai Tiszafüreden készültek. Népszerűségét és használhatóságát bizonyítja Nagy Frigyes porosz király is (1740-1786), aki a magyar huszárság mintájára felállított lovassága számára nemcsak hogy magyar nyereget rendelt, de egyenesen tiszafüredi mestereket telepített Poroszországba.⁵⁵

A nyerges mesternek sok szerszámra volt szüksége, a nagyoláshoz fejsze, fűrész, a további munkákhoz meg különböző kézvernőket, kapocskákat vagy kanalas baltákat, csiszolókat, cifrázókat használt. A simítást lólábszárból hasított csonttal végzik még ma is. Egy-egy lóbőrből 25-30 nyereg bőrozése telik ki. A nyereghez szükséges szíjmunkát, mint pl. a hasiból való szíjhasítást, a lekötőszíjjak vágása stb. a nyerges mesterek maguk végzik.⁵⁶

Garay Ákos 1936-ban írja, hogy legtöbb magyar nyereget az Alföldön látni. Gyermekek korában még szinte minden házban volt ilyen nyereg. Abban az időben, de még később is, a tiszafüredi nyeregek voltak a leghíresebbek. Ezeket folszerelve is, meg üresen is árulták. A parasztembernek, lovasscősöknek, gulyásnak volt rá szüksége. Mikor a kora őszi esőzésektől kezdve egész késő tavaszig minden út elomlott, lóra ült mindenki. De volt is majdnem minden gazdának nyerge. A parádés nyereg szépen fel is volt díszítve. Ami a másikon vasból vagy kéregből, akár gyökérből volt, ezen már sárgarézből. Az egyszerű nyergen a hevederkarikák is vasból voltak, a parádésan már széles, lapos, cifra csatok díszeltek. Kantár is volt kétféle: egyszerű és a parádés sallangos.⁵⁷

Hazánkban a leggazdagabb lószerszámgyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeumban található. Ebből a valójában soha ki nem állított anyagból láthatunk válogatást Temesváry Ferenc *Díszes nyeregek, lószerszámok* című monográfiájában.⁵⁸

FELHASZNÁLT IRODALOM

CSÁNKI DEZSÓ: *Magyarország történeti földrajza a bunyadiak korában III.* Budapest, 1897.

DANKÓ IMRE: A magyar vásárok néprajza. In: *Magyar Néprajz III. Kézművesség.* Budapest, 1991.

ENGEL PÁL–KRISTÓ GYULA–KUBINYI ANDRÁS: *Magyarország története 1301–1526.* Budapest, 1998.

EPERJESSY GÉZA: *Mezővárosi és felüsi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686–1848).* Budapest 1967.

GARAY ÁKOS: Magyar nyergelés. *Néprajzi Értesítő XXVIII. évf.* 110–113. Budapest, 1936.

KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II.* Budapest, 1997.

KRISTÓ GYULA: *Magyarország története 895–1301.* Budapest, 1998.

LÁSZLÓ GYULA: *A honfoglaló magyar nép élete.* Budapest, 1997.

LELKES GYÖRGY: *Magyar helységnév-azonosító szótár.* Baja, 1998.

LENDVAI ANNA: A XVII. századi zalai céhek. In: *Zalai Gyűjtemény 12.* Zalaegerszeg, 1979. 103–115.

LUKOVSKY ILONA: *É.n. Börművesség.* Budapest.

MADARASSY LÁSZLÓ: Az alföldi pásztorok szíjjártó mestersége. *Néprajzi Értesítő VII.* évf. 85–90.

Alsó-Lendva város rendtartása és árszabása 1558-ból. *Magyar Gazdaságtörténeti szemle VI.* évf. Budapest 1899. 136–137.

MARKOS GYÖNGYI: Börművesség. In: Juhász Antal (szerk.): *Csongrád megye népművészete.* Budapest 1990. 381–420.

SZABÓ ISTVÁN: A praedium. In: *Agrártörténeti Szemle VI.* Budapest, 1963.

TANTALICS BÉLA: *Szíjjártóháza története.* Lenti, 1997.

TÁTRAI ZSUZSANNA: Jeles napok, ünnepi szokások. In: *Magyar Néprajz VII.* Budapest, 1990. 102–265.

TEMESVÁRY FERENC: *Diszes nyergék, lószerszámok.* Budapest, 1995.

TIMAFFY LÁSZLÓ: Győri szíjjártó és nyerges-mesterek munkái a VII–XX. században In: *Arrabona*, VII. Győr, 1965. 365–347.

TIMAFFY LÁSZLÓ: Kúmetok a Kisalföldön. In: *Ethnographia LXXVIII.* Budapest, 1967.

176–188.

TIMAFFY LÁSZLÓ: Szíjjártók, nyerges-mesterek. In: *Magyar Néprajz III.* Budapest, 1990. 309–317.

VARGA GYULA: A debreceni szíjjártók. In: *HBMK.* Debrecen, 1986. 8–45.

JEGYZETEK

¹ Lukovszky: i. m. 19.

² Timaffy 1991. 309.

³ Lukovszky: i. m. 19.

⁴ Kristó 1998: 160–161.

⁵ Kristó 1998. 186.

⁶ Lelkes 1998. 566.

⁷ ol dl 37364. Lásd még: Tanatalics 1997. 12.

⁸ ol dl 7467. Lásd még: Csánki 1897. 112.

⁹ ol dl 6801. Lásd még: Szabó 1963. 312.

¹⁰ Mályusz 1951. 100. Lásd még: Kiss 1978. 577.

¹¹ ol dl 9400. Lásd még: Csánki 1897. 112.

¹² Tantalics 1997. 13.

¹³ Engel–Kristó–Kubinyi 1998. 30.

¹⁴ Uo. 32–33.

¹⁵ Timaffy 1991. 309.

¹⁶ Varga 1986. 5.

¹⁷ Lukovszky é. n. 19. kép: lásd 20. oldal, 8. kép.

¹⁸ Tátray 1990. 147.

¹⁹ Dankó 1991. 656.

²⁰ Timaffy 1965. 365.

²¹ *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 1899.* 136. „Nos ladislaus et stephanus bánffy de Alsó-lindva janitorum, ac dapiferorum regalium magistri, comites comitatus zaladiensis et Sacrae cesareae majestatis consilarii.”

²² Uo. 137. Egykorú másolata alsó-lindva 1524. évi urbáriumának elején az országos levéltár diplomatikai osztályán dl. 37006 szám alatt.

²³ Timaffy 1991. 309.

²⁴ Lendvai 1979. 107.

²⁵ Eperjessy 1967. 124–125.

²⁶ Uo. 137.

²⁷ Timaffy 1991. 309–310.

²⁸ Lukovszky: i. m. 19.

²⁹ Varga 1986. 8.

³⁰ Timaffy 1991. 310–311.

³¹ Markos gyöngyi 1990. 383–386.

³² Temesváry ferenc. 19⁹⁵. 17.

.....**még a régi öregöktű' hallottam...**.....

- ³³ Markos 1990. 383.
³⁴ Timaffy 1991. 314.
³⁵ Lukovszky: i. m. 19.
³⁶ Timaffy 1991. 315.
³⁷ Markos 1990. 391–392.
³⁸ Madarassy 1906. 85–89.
³⁹ Lukovszky: i. m. 19.
⁴⁰ Markos 1990. 396–399.
⁴¹ Markos 1990. 401.
⁴² Timaffy: 1991. 316.
⁴³ Temesváry 1995. 7.
⁴⁴ László 1943.
⁴⁵ Temesváry 1995. 7–8.
⁴⁶ László 1997. 261–262.
⁴⁷ Temesváry 1995. 8.
⁴⁸ Uo. 10.
⁴⁹ Uo. 12.
⁵⁰ László 1997. 262–263.
⁵¹ Timaffy 1991. 317.
⁵² Temesváry 1995. 13.
⁵³ Uo. 19.
⁵⁴ Lukovszky: i. m. 19. kép, 20. oldal, 7. kép.
⁵⁵ Temesváry 1995. 8.
⁵⁶ László 1997. 264.
⁵⁷ Garay 1936. 110.
⁵⁸ Temesváry 1995.

Tanulmánycsokor a szegedi katolicizmusról

MIKLÓS PÉTER:

Város, egyház, társadalom. Tanulmányok a szegedi katolicizmus történetéről.
 Szeged, 2004, Bába Kiadó.

A Belvedere Meridionale a szegedi történelemszínház lapja. Tehát ők olvassák és egy részét ők is írják. Micsoda öröm az, ha arról olvashatunk, hogy valaki közülük oly fokára ért e jeles tudománynak, hogy immár saját könyvével állhat elő.

Ez a fiatalember bizony közülünk való. Szegeden tanult, és immár tanít is. Komoly témával foglalkozik, olyannal, amelyre kevesen adják fejüket. Mindannyiunk okulására azon örök értékek vizsgálata felé fordult, melyek népünk történetét a leginkább meghatározták azok alatt a „vérzivataros századok” alatt.

A szerző Szeged és környékének katolicizmusát kutatja munkájában. Adalékokat gyűjt, kiegészít és rávilágít. Elénk tárja azokat az eseményeket, amelyek talán a legfontosabbak lehetnek egy város történetében. A legfontosabbak lehetnek, hiszen mi lehet fontosabb annál, mint Isten és az ember

kapcsolata, a jóra törekvés története és ennek egy magasabb rendű szervezett és egyetemes formája: a katolicizmus.

Város, egyház, társadalom. Ősi értékek, melyek egységének története mutat példát az utókornak. A jó példa ismeretéhez, pedig Miklós Péter első könyve ad segítséget.

A szerző katolikus teológiát és tör-